

وظایف والدین در پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان از دیدگاه فقهی و حقوقی

| سمیرا احمدیان مقدم | دانشجوی دکتری تخصصی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد
یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
| عباس سماواتی* | استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری،
دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
| فرید محسنی | دانشیار حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری، تهران،
ایران

چکیده

گسترش مفاسد اجتماعی و پائین آمدن سن گرایش به انحراف و کج‌روی در اجتماع، اهمیت وظایف خانواده، جامعه، قانون‌گذاران و مجریان قانون را در این زمینه مشخص می‌کند. تربیت و پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان جزو تکالیف والدین بوده و در آموزه‌های اسلامی و قوانین موضوعه، ضمانت اجرای متناسب در خصوص عدم انجام این تکالیف تعیین شده است. البته قوانین اجتماعی در ادوار مختلف و متناسب با تحولات اجتماعی نیازمند به‌روزرسانی هستند.

پدر و مادر هر دو به‌نحو مستقیم و غیرمستقیم و در قالب فعل و ترک فعل، در موضوع تربیت و پیشگیری از انحراف فرزندان مؤثر هستند. البته نوع وظایف، قلمرو اختیارات و تکالیف آنان یکسان نیست و در این زمینه اختلاف نظر فقهی و حقوقی نیز وجود دارد. تکالیف پدر اغلب مصرح است و ترک آن‌ها برای او مسئولیت پدید می‌آورد. در مورد مادر شاید در بادی امر این‌گونه به‌نظر برسد که برای وی تکلیفی وجود ندارد، لیکن با استفاده از عموماً ادله نظیر وجوب امر به معروف و نهی از منکر، همچنین در پاره‌ای از شرایط نظیر وکالت از جانب پدر و یا قیمومت در موارد فقدان و یا عدم

صلاحیت پدر و مسائلی از این قبیل، موضوع تکالیف و مسئولیت‌های مادر با اشکال مختلف قابل بحث است. البته قید زمان و ادوار مختلف سن کودک و نوجوان در این مورد نیز حائز اهمیت است. در این پژوهش که به روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته، ضمن بیان مجموعه‌ای از وظایف والدین براساس حقوق؛ فقه و آموزه‌های اسلامی، نقش آن‌ها در پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان در غالب زمینه‌ها تبیین شده است.

واژگان کلیدی: پیشگیری، انحرافات، والدین، کودکان، نوجوانان.

۱. مقدمه

اسلام دینی جهان‌شمول و از جانب صانع و پروردگار عالم است که خود، آن را کلیدی برای سعادت بشر معرفی کرده است. دریافت احکام و دستورات الهی و اجرای آن‌ها همگی راهی برای رسیدن به آرامش و امنیت و سعادت دنیوی و اخروی است. پروردگار از طریق حجت درون و بیرون، وجدان و پیامبر اسلام (ص)، دستورات خویش که تکالیف انسان‌ها می‌باشد را ارسال کرده است. سرمایه‌هایی همچون اموال و اولاد، که فتنه و آزمایش معرفی شده‌اند: (وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ) (انفال/۲۸)؛ از جانب پروردگار برای انجام بهتر تکالیف الهی بوده و در میان آن‌ها فرزندان نقش مهمی ایفا می‌کنند. والدین با تربیت و آموزش صحیح اطفال و نوجوانان، به وظیفه و تکلیف خویش عمل کرده و پاسخگوی پروردگار هستند. بدین ترتیب پژوهش حاضر در پی آن است که مشخص کند تکالیف والدین در خصوص تربیت و پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان از نظر آموزه‌های اسلامی و حقوقی چیست؟ و اینکه ضمانت اجرای عدم انجام تکالیف توسط والدین در تربیت و پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان چیست؟ مسئله تربیت و پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان دارای سابقه و پیشینه طولانی است و با گذشت زمان و تغییرات و تحولات به وجود آمده در نوع زندگی خانواده‌ها در زمان‌های مختلف رنگ و بو خاص به خود می‌گیرد. روش مطلوب آن است که خانواده بیش‌ترین نقش خود را برای تربیت و پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان ایفا کند که قلمرو این امر توسط شرع و قانون مشخص می‌شود.

انحرافات^۱ از موضوعاتی است که امروزه بحث در مورد مفهوم و معیار و سنجه‌های تشخیص آن به لحاظ نظری دامنه وسیعی را به خود اختصاص داده است. نظریات جرم‌شناسی از جمله نظریه

۱. «انحراف در اصطلاح به معنی خارج شدن از راه اصلی است و رفتار یا حالتی است که از دور شدن فرد از هنجارها و قواعد عمومی جامعه حکایت می‌کند. عدم هم‌نوایی با قواعد و عرف‌ها و هنجارهای عمومی جامعه، انحراف است» (محسنی/۱۳۹۴: ۱۵۹).

برچسب‌زنی، یادگیری-سرشتی، فشار، هم‌نشینی افتراقی، خنثی‌سازی به تبیین آن پرداخته‌اند. رابطه انحراف، ناسازگاری و جرم و تبیین کج‌روی‌های اجتماعی از موضوعات مهمی است که به‌ویژه با گسترش فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، بحث‌های نوینی را پدید آورده است. کاربران اصلی فن‌آوری‌های نوین در این زمینه اطفال و نوجوانان هستند و با وجود انحرافات وسیعی که در این بسترها وجود دارد، تدابیر لازم برای آن پیش‌بینی نشده است. هرچند قوانین و مقررات از جمله قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، قانون جرائم رایانه‌ای به‌طور پراکنده و ضمن مواد گوناگون تمهیداتی را درخصوص پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان پیش‌بینی کرده‌اند، اما تدبیر جامع در متون قانونی پیش‌بینی نشده است.

در پژوهش حاضر به بررسی آموزه‌های اسلامی در رابطه با وظایف والدین نسبت به فرزندان، در آیات قرآن کریم و روایات معصومان (ع)، مطالعه تفاسیر مختلف و نظرات فقها در رابطه با آنان پرداخته و همچنین قوانین مختلف موجود در این زمینه که بیانگر وظایف والدین نسبت به فرزندان بوده و ضمانت‌اجراهای قانونی موجود در این زمینه در قوانین گوناگون نظیر (قانون حمایت خانواده، لایحه کرامت و امنیت بانوان در برابر خشونت، قوانین اعطای تابعیت به فرزندان زنان ایرانی با شوهر غیرایرانی، مقررات کانون اصلاح و تربیت) را تبیین کرده، نظرات حقوقدانان در مورد این موضوع، ارائه پیشنهاد در رابطه با تدوین قوانین مؤثر در مواردی که خلأ قانونی وجود دارد نیز بررسی می‌شود تا راهکارهایی کاربردی در اختیار خانواده و والدین قرار گرفته و با تربیت و پرورش صحیح نسل آینده، جامعه‌ای سالم و به دور از کج‌روی و انحراف داشته باشیم.

۲. تکالیف والدین در پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان از منظر فقهی و حقوقی

آموزه‌های اسلامی در قالب آیات و سنت معصومان (ع) زیربنای محکم، برای استدلال و بیان نظریه‌های مختلف در زمینه فقهی و بیان احکام توسط فقها، قرار گرفته‌اند. در کشور ما قوانین و مقررات به جهت اسلامی بودن حکومت، بر پایه همین دستورات و احکام الهی استوار است. اهمیت فرزندپروری تا آنجا است که راهکارهای فراوانی در اغلب آیات و روایات برای والدین به جهت پیشگیری از انحراف فرزند، ارائه شده است. از میان انواع پیشگیری، پیشگیری رشد‌مدار^۱، از

۱. «پیشگیری رشد‌مدار، مداخله در مراحل مختلف رشد کودکان و نوجوانان در معرض خطر بزهکاری، به‌منظور پیشگیری از شکل‌گیری تمایل و گرایش به ارتکاب جرم و شامل اقداماتی ناظر بر گروه‌های خاص کودکان و نوجوانان و نهادهای اولیه جامعه‌پذیری مانند: خانواده و مدرسه و گروه هم‌سالان است که هدف از آن حذف یا بهبود عوامل خطرناک و ایجاد عوامل حمایتی برای تقویت مقاومت افراد در مقابل گرایش به بزهکاری در آینده است.» (محسنی/۱۳۹۴: ۵۸)

مهم‌ترین آن‌ها است، چراکه تمامی مراحل رشد فرزند را در بر گرفته و تکلیف والدین را در قبال فرزندان معلوم می‌دارد.

۲-۱. تکالیف والدین در پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان از منظر فقهی

فرزندان نعمت‌های الهی و ثمره زندگی هستند که خداوند در قبال آن پرسش می‌کند. انسان موجودی کریم و دارای احترام است، پس فرزند انسان هم قابلیت و شایستگی تکریم را دارد. در هر برهه از زمان و دوره سنی فرزندان، توجه به تربیت و اهمیت به حقوق و رعایت کردن آن‌ها، باید سرلوحه زندگی قرار گیرد.

۲-۱-۱. تکالیف والدین از منظر قرآن کریم

در مورد تکالیف والدین، آیات بسیاری به صورت مستقیم و همچنین به صورت ضمنی، به بیان این وظایف پرداخته‌اند که فراتر از نظریات گوناگون جرم‌شناسی و پیشگیری نوین از آن‌ها استنباط می‌شود. از آیه ۶ سوره تحریم می‌توان موضوع پیشگیری اجتماعی و وضعی در قلمرو خانواده، و از آیه ۱۳۲ سوره طه، که به مسئله امر کردن فرد به اهل بیت‌اش در مورد نماز و طاعت الهی اشاره کرده و از آیه ۲۱۴ سوره شعرا که مستقیماً امر به انذار خانواده کرده و از آیات ۱۳ و ۱۷ سوره لقمان، آیه ۱۵ سوره زمر، آیه ۵۵ سوره مریم، که به اموری همچون اهمیت آموزش به فرزند، تربیت و حفظ کردن خویش و خانواده از آتش دوزخ را امر کرده‌اند، می‌توان موضوع آموزش به مثابه یکی از مهم‌ترین روش‌های پیشگیری اجتماعی، نظریه یادگیری اجتماعی تقلید، خودکنترلی و نظایر آن را استنباط کرد.

در مقام تحلیل و تطبیق و استنباط ظرائف قرآنی برای یافتن راهکارهای عملی در زمینه موضوع بحث می‌توان به آیه ۶ سوره تحریم اشاره کرد. در این آیه خداوند کریم می‌فرماید:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ)

آیه به روشنی به مؤمنان دستور می‌دهد که خود و خانواده خویش را از آتش جهنم، با این مشخصات خاصش دور کرده، محافظت کنند. دور ماندن از آتش جهنم، در سایه اجرای فرامین الهی محقق خواهد شد و عمل کردن به دستورات دینی سعادت دنیوی و اخروی انسان را تضمین می‌کند. شناخت دستورات الهی و عمل بدان‌ها نیازمند آموزش است و پس از یادگیری والدین و عمل کردن به آن‌ها توسط ایشان، سبب می‌شود فرزند در خانواده ابتدا به صورت تقلید از والدین، سپس با آموزش، مطالعه و توضیح مربیان و پدر و مادر، استدلال این نوع از تعالیم و دستورات را دریابد، و با

سرحوله قرار دادن آن‌ها، زندگی خود را ساخته و این آموزش‌ها را به فرزندانش انتقال داده و این چرخه نسل اندر نسل ادامه یابد.

تفسیر المیزان در بررسی آیه ۶ سوره تحریم، ابتدا صفات فرشتگانی که مسئول آتش جهنم هستند را تبیین کرده تا معلوم شود که آنان در انجام وظایف‌شان هیچ‌گونه قصور و کوتاهی ندارند (طباطبایی و موسوی همدانی، ۱۳۷۸: ۵۶۰) و از این طریق پروردگار عالم می‌خواهد حجت را بر بشر تمام کند که اگر گرفتار آتش جهنم شوید، اول آنکه به دست خود آتشی برافروخته‌اید که مسئولان آن هیچ‌گونه تخفیفی برای تان قائل نخواهند شد، پس به درستی عمل کنید و عزیزان تان را نیز از این آتش مصون و محفوظ بدارید. در صورتی که خلاف دستورات الهی عمل کنید، گویی به دست خویش آتشی با هیز می‌از خودتان فراهم آورده‌اید که هیچ‌گونه فراری از آن نیست. پیام آیه آن است که بزرگی و سنگینی مسئولیت سرپرستان خانواده در قبال خود و اهل بیت‌شان را بیان دارد تا با رعایت وظایف و مسئولیت‌هایی که برعهده آنان قرار دارد، از این فاجعه هولناک مصون بمانند.

تفسیر نور (قرائتی، ۱۳۸۳: ۱۲۸-۱۳۱) در تبیین آیه ۶ سوره تحریم، یکی از روش‌های حفظ بستگان از آتش جهنم که برگرفته از روایات است را امر به معروف و نهی از منکر، معرفی کرده است. مراقبت در نماز و روزه، دادن زکات، توجه به فقرا و ایتام و همسایگان، از مواردی است که والدین می‌توانند در مقام عمل و از طریق امر به معروف و نهی از منکر، به خانواده خویش بیاموزند. پیام‌هایی نظیر اینکه، اولین گام در اصلاحات، ابتدا اصلاح خود و بستگان و سپس اصلاح جامعه است، تربیت دینی فرزندان، برعهده مدیر خانواده است، کیفی‌رها کردن خانواده و نزدیکان، هیزم آتش دوزخ شدن است، همگی در تفسیر نمونه، برای تأکید بر یادگیری صحیح والدین در ابتدا و سپس مهیب زدن بر آنان به منظور انجام هرچه بهتر وظایف‌شان آمده است.

تفسیر نمونه (مکارم‌شیرازی و همکاران، ۱۳۵۳: ۲۹۹)، همه مؤمنان را مخاطب قرار داده و با توجه به آیه ۶ سوره تحریم، نگهداری خویشان به ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات سرکش و نگهداری خانواده به وسیله تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و همچنین فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هرگونه آلودگی، در فضای خانه و خانواده، را به‌عنوان راهکارهایی اجرایی در حفظ خویش و اهل بیت، معرفی کرده است.

از توضیحات مذکور می‌توان روش‌های پیشگیری اجتماعی و وضعی و موضوع یادگیری اجتماعی و اهمیت الگوهای اجتماعی برای تقلید مثبت و نیز خودکنترلی برای اجتناب از انحرافات و کج‌روی‌های مختلف را استنباط کرد.

۲-۱-۲. تکالیف والدین از منظر روایات

عقل و وحی دو بال پرواز در شناخت و رسیدن به هدف هستند که خداوند در اختیار انسان قرار داده تا از این طریق به سرمنزل مقصود برسد. مسئله تربیت و آموزش فرزندان، توسط معصومان (ع) به اشکال مختلف و کاملاً کاربردی بیان شده است، در ذیل به بیان آن‌ها می‌پردازیم:

الف- حفظ خویشتن و سپس خانواده

آدمی برای اثرگذاری بر دیگران، ابتدا باید خویشتن را ساخته و از کج‌روی‌ها حفظ کند. آموزش صحیح فرزندان در سایه یادگیری، کسب مهارت و تجربه والدین بوده و این چنین در شکل‌گیری شخصیت فرزند مؤثر است. روایات متعددی از معصومان (ع) به این مهم پرداخته و راهکارهای عملی برای آن بیان داشته است.

«امام صادق (ع): وقتی آیه ۶ سوره تحریم نازل شد، مردی از مؤمنان نشست و شروع کرد به گریه کردن و گفتن اینکه من از نگهداری نفس خود عاجز بودم، حال مأمور نگهداری از زن و فرزند خود نیز شده‌ام. رسول خدا (ص) به او فرمود: در نگهداری اهل‌ات همین بس است که به ایشان امر کنی آنچه را که به خودت امر می‌کنی و ایشان را نهی کنی، از آنچه که خودت را نهی می‌کنی» (کلینی، ۱۴۰۷: ۶۲).

«حضرت علی (ع) فرمود: خود و زن و بچه خود را تعلیم خیر دهید و آنان را ادب کنید» (طباطبایی و موسوی‌همدانی، ۱۳۷۸: ۵۷۳). همچنین رسول خدا (ص) آیه ۶ سوره تحریم را تلاوت فرموده و در پاسخ کسانی که پرسیدند چگونه اهل خود را از آتش حفظ کنیم؟ فرمود: بدان چه خدا دوست می‌دارد امرشان کنید، و از آنچه خدا کراهت دارد نهی کنید» (طباطبایی و موسوی‌همدانی، ۱۳۷۸: ۵۷۳).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود می‌توان از روایات این‌گونه برداشت کرد که ابتدا شخص با روش خودکنترلی خویشتن را از انحرافات، جرائم و معاصی حفظ کرده و سپس به‌عنوان الگوی اجتماعی در محیط کوچک خانواده به‌گونه‌ای عمل کند که همسر و فرزندانش مانند او از کج‌روی و انحراف اجتناب کنند و با تذکر مطالب به‌عنوان آموزش به‌نوعی پیشگیری اجتماعی صورت پذیرد.

ب- اهمیت گذاردن نام نیک بر فرزند

رسول خدا (ص) سفارش کرده‌اند که اسم نیکو برای اولاد خود انتخاب کنید، چراکه آن حقی مهم برای فرزند و برعهده والدین است (العلامة الهندی، ۱۴۱۹: ۴۱۶).

یکی از مهم‌ترین حقوق فرزندان بر والدین نام‌گذاری شایسته است. در گستره ارتباطات دنیای امروز، هر انسانی با دیگر انسان‌ها از جهت اشتغال و کسب در آمد تعامل دارد. اسامی بی‌معنا و یا

سخت که برای بیان و یا فهم آن‌ها سختی و شائبه حقارت و پستی وجود دارد، در دوران کودکی چندان اثر خود را نمودار نمی‌کنند، لکن آن هنگام که کودک بزرگ‌شده و فردی بالغ و دارای شخصیت و منزلت اجتماعی شد، اسامی پست می‌تواند دلیلی بر آزار و تحقیر وی باشد، نتیجه و اهمیت این مسئله زمانی بروز می‌یابد که فرد اقدام به تغییر نام کرده و خود را از خانواده جدا می‌سازد. احساس ضعف و حقارت، عدم اعتماد به نفس و بی‌هویتی خود آغاز مخالفت با والدین و پذیرش از افراد دیگر در محیط خارج از خانواده و شروع به انحراف و کج‌روی است. علاوه بر این، اسامی به‌نوعی نماد یک فرهنگ و دیدگاه بوده، به‌عنوان برجسی مثبت آثار تربیتی خود را در پی داشته باشد و عملاً شخص را بر مسمی آن استوار سازد. برگرفته از روایت می‌توان چنین استنباط کرد که اجتناب از برجسب منفی و استفاده از برجسب مثبت، مجموعه نکاتی که در نظریه برجسب‌زنی موجود است، در این امر لحاظ شده است.

ج- استفاده از روش تربیتی متناسب با دوره‌های سنی فرزند

یکی از روش‌های مهم تربیتی که تأثیر زیادی در پیشگیری از انحرافات فرزندان دارد، آن است که متناسب با توان جسمی و فکری آنان رفتار شود. این مهم سبب می‌شود که فرزند احساس تعلق به خانواده کرده و زمینه گرایش به انحراف و تخلفات در او از بین برود و یا کاهش یابد.

در حدیثی از امام صادق (ع) (کلینی، ۱۴۰۷: ۴۶ و ۴۷) ابتدا دوران زندگی فرزند از کودکی تا جوانی را به سه دوره هفت‌ساله تقسیم کرده و سپس وظایف والدین در هر دوره نسبت به فرزندان مشخص نموده است. این نشان از میزان درک و فهم و پذیرش جسمی و عقلی فرزند بوده و این مهم را یادآور می‌شود که بازی در دوره اول نیاز کودک است تا در ضمن شادی و تفریح، زمینه پذیرش هر نوع آموزشی را بیابد و در دوره دوم با آمادگی به‌سوی آموزش خواندن و نوشتن رفته و زمینه آموزش دوره سوم را در خویش فراهم کند. سرانجام در دوره سوم، با آموزش قوانین و مقررات و حلال و حرام، خویش را برای زندگی در جامعه آماده سازد. این‌ها همه تأثیر مستقیم بر میزان بازدهی و حتی تأثیرپذیری فرزند در دوره بعدی سنی را خواهد داشت، چنان‌که اگر نیازهای فرزند در رده‌های سنی مختلف سرخورده شود، آموزش تأثیر مثبتی بر او نخواهد داشت.

به‌طورکلی برخورد متناسب با فرزند در سنین مختلف که بر شکل‌گیری شخصیت و نوع رفتار وی تأثیر فراوان دارد را شاید بتوان در کنکاشی که دانشمندان در روان‌شناسی رشد^۱ (سیف و دیگران،

۱. «روان‌شناسی رشد، علمی است که تحولات و تغییرات جسمی، ذهنی، عاطفی و عملکرد اجتماعی فرد را در طول عمر- از لحظه انعقاد نطفه تا مرگ - مطالعه می‌کند».

۱۳۹۳: ۳) برای کشف شخصیت افراد در ادوار مختلف سنی مورد مطالعه قرار می‌دهند، مشاهده کرد که در جرم‌شناسی رشدمدار نیز به‌عنوان یک اصل مورد توجه است.

د- آموزش آیات، احادیث و حبّ اهل بیت (ع) به فرزند

قرآن جامع تعالیم اعتقادی، اخلاقی، احکام، تاریخ و غیره است که مجموعه معارف اسلامی را دربردارد، از این‌رو تکلیف فرزند به این امر، همانا تحت تعلیم قرار دادن وی برای درک و فهم این معارف است.

آموزش از دیدگاه جرم‌شناسی، نوعی پیشگیری اجتماعی را دربردارد که در حقیقت از این نگاه هر خانواده‌ای با آموزش مجموعه تعالیم قرآن فرزند خود را از آلوده شدن به انحرافات و گناهان و جرائم دور می‌سازد.

رسول اکرم (ص)، در چگونگی تربیت فرزند می‌فرماید: «فرزندان خود را بر سه خصلت تربیت کنید: دوست داشتن پیامبرتان، دوست داشتن اهل بیت او و قرآن خواندن، چون حافظان قرآن روز قیامت در پناه خدا و با انبیا و برگزیدگان او هستند» (القندوزی، ۲/۱۳۰۸: ۴۵۷). محتوای این آموزش‌ها از آنجا که با کشش‌های فطری مطابقت دارد، می‌تواند زمینه‌گرایش به انحراف و گناه را در فرزند تقلیل دهد.

از آنجا که تعالیم اسلامی دربردارنده مجموعه ارزش‌های اخلاقی است، می‌توان این‌گونه برداشت کرد که برخی نظریات جرم‌شناسی نظیر نظریه یادگیری اجتماعی (نظریه گابریل تارد) و خویشتن‌داری (هیرشی) در آن لحاظ شده است (محسنی، ۱۳۹۷: ۱۶۱).

ه- اهمیت ادب و احترام

ارثی که از والدین به فرزندانتقال می‌یابد مادی و معنوی است، ادب و تربیت صحیح که شاکله شخصیت فرزند و جایگاه او در اجتماع را رقم می‌زند، می‌تواند ارزشمندترین هدیه والدین به طفل باشد. حضرت علی (ع) در این باره می‌فرماید: «وَحَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ - أَنْ يَحَسِّنَ اسْمَهُ وَيَحَسِّنَ آدَبَهُ وَيَعْلَمَهُ الْقُرْآنَ.» (حکمت، ۳۹۹).

رفتار محترمانه و برخورد با روش پسندیده نسبت به دیگران، از تعالیمی است که اولاً با عامل بودن والدین بدان‌ها و ثانیاً با تعلیم دقیق آن به فرزندانش و ثالثاً تمرین و تکرار مداوم به‌دست می‌آید. زمانی که کمال انسانی طفل رشد یافت و با آداب پسندیده رنگ و بو گرفت، گرایش به انحراف و کج‌روی جایگاهی در انتخاب‌های او نخواهد داشت، چراکه شخص کریم در پی ضایع کردن حقوق دیگران نیست و در این میان فرقی میان حق‌الله و حق‌الناس وجود ندارد. رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «اَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدَابَكُمْ» (مجلسی: ۱۴۰۳/۱۰۴: ۹۵).

و- توصیه به ورزش و تفریحات سالم نظیر شنا و تیراندازی

ورزش و فعالیت جسمی هم بر سلامت بدن و هم در پرورش روح تأثیرگذار است. شنا و تیراندازی دو نمونه از ورزشی‌هایی هستند که در کلام رسول خدا (ص) بدان‌ها اشاره شده است: «عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ السَّبَّاحَةَ وَالرَّمَايَةَ» (کلینی، ۱۴۰۷/۶: ۴۷) و همچنین می‌فرماید: «حَقُّ الْوَلَدِ عَلَيَّ وَالِدِهِ أَنْ يَعَلَّمَهُ الْكِتَابَةَ وَالسَّبَّاحَةَ وَالرَّمَايَةَ» (هندی، ۱۴۱۹/۱۶: ۴۴۳).

آموزش ورزش به فرزند فواید بسیاری به همراه دارد، اولاً با انجام دادن ورزش مفید، توان جسمی فرزند افزایش یافته و ثانیاً اوقات فراغت نوجوان به‌نحوی سالم پُر شده و شادی و نشاط به همراه دارد، ثالثاً آموزش شنا و تیراندازی سبب ایجاد رقابت مفید و هم‌بستگی اجتماعی می‌شود. در آخر آنکه برای ارتقای بنیه دفاع ملی مفید بوده و در مقابل هجمه بیگانگان مؤثر خواهد بود، در مجموع اشاره به این نکته مهم است که با یادگیری و انجام این ورزش‌ها فرزند مسئولیت‌پذیری و هماهنگی با جمع را تجربه و تمرین کرده و تمایل به کج‌روی و انحراف در آنان کم‌رنگ می‌شود.

چه بسا بتوان چنین استنباط کرد که دو ورزش ذکرشده در روایات، جنبه تمثیلی داشته و طبعاً به اقتضای زمان و پیشرفت فناوری‌های نوین، مصادیق مختلفی برای آن قابل تصور است.

ز- پاسخ به نیازهای سن بلوغ و اهتمام به ازدواج فرزند

سن بلوغ دارای حساسیت فراوانی است، فرزند در این سن میان دو حس و تجربه متفاوت نوجوانی و بزرگ‌سالی سرگشته است، این عدم تعادل به‌خصوص از لحاظ رشد و بروز میل جنسی در نوجوان، می‌تواند سرآغاز زمینه‌های کج‌روی و انحراف شود. ازدواج به‌عنوان حقی برای فرزند که برعهده والدین است، از جمله راهکارهایی است که در کلام پیامبر اکرم (ص) بیان شده است: «إِنَّ مِنْ حَقِّ الْوَلَدِ عَلَيَّ وَالِدِهِ أَنْ يَزُوجَهُ إِذَا بَلَغَ» (هندی، ۱۴۱۹/۱۶: ۴۵۷).

در جوامع امروزی به‌دلیل هجمه اطلاعات در همه زمینه‌ها به‌خصوص در رابطه با انحراف جنسی و در دسترس بودن آسان این اطلاعات از طریق فضای مجازی برای فرزندان، تأمین شرایط مناسب برای ازدواج آنان به‌عنوان راهکار پیشگیری‌کننده و تکلیفی برای والدین در کلام پیامبر (ص) مطرح شده است که در صورت عدم انجام آن، جرم و گناه، برای فرزند و والدین هر دو نوشته می‌شود: «کسی که فرزندش به حدّ رشد برسد و امکانات تزویج او را فراهم نکند، اگر فرزند مرتکب گناهی شود، این گناه برای هر دو نفرشان نوشته می‌شود» (طبرسی، ۱۴۱۵/۷: ۲۴۵).

به‌سبب وجود مشکلات فراوان من‌جمله مسائل اقتصادی در خانواده‌ها، که تأثیر فراوان بر بالارفتن سن ازدواج در جامعه دارد، والدین وظیفه دارند تا از طریق کنترل مستمر و مؤثر، از بلوغ زودرس جنسی در فرزندان جلوگیری کرده و با ایجاد زمینه‌های مختلف، انرژی و پتانسیل فرزند را

در جهت مناسب هدایت کنند. البته در این خصوص نمی‌توان واقعیات جامعه از جمله مشکلات اقتصادی را نادیده گرفت و در این‌گونه موارد، لازم است علاوه بر توصیه‌های خانواده، دولت در این خصوص برنامه ملی داشته باشد.

۲-۲. تکالیف والدین در پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان از منظر حقوقی

فلسفه وجود قوانین و مقررات در هر جامعه برای حفظ امنیت و اجرای عدالت و همچنین محافظت از قشر ضعیف در قبال انواع آسیب‌ها است. کودکان بدان سبب که توانایی محافظت از خود را نداشته و نیازمند حمایت و مراقبت هستند، به‌عنوان یکی آسیب‌پذیرترین و ضعیف‌ترین اقشار جامعه به حساب آمده و باید سال‌ها تحت مراقبت دیگری باشند، از این‌رو قوانین اجتماعی برای روشن کردن حمایت خویش از آنان، قوانین محکمی برای همگان در جهت حفظ امنیت کودکان تصویب کرده است.

والدین اولین و مهم‌ترین نگهبان و حمایت‌کننده فرزند از بدو تولد هستند، به همین سبب به‌طریق اولی قوانین، وظایف و تکالیفی قوی‌تر برای آنان در جهت حفظ منافع کودک، تصویب کرده است. در صورت قصور و تقصیر والدین در اجرای قوانین، قانون‌گذار وارد عمل شده و ضمانت‌اجرای متناسب را اعمال می‌کند.

الف- تعیین تکلیف هویت کودک

هویت، مهم‌ترین موضوعی است که هر انسانی در پی دست یافتن به آن است. انسان بی‌هویت، بدان سبب که خود را خالی از ارزش و اعتبار می‌داند، زمینه کج‌روی و انحراف برایش گسترده‌تر خواهد بود. اینکه فرد در تحت نام و لوای چه کسانی قد کشیده و رشد کرده، توسط چه کسانی تربیت یافته است، پدرش کیست و مادرش چگونه بوده، حتی اعمال دیگر اعضای خانواده همچون خواهران و برادرانش و ... همگی بر نوع دیدگاهی که افراد جامعه بر شخص دارند، تأثیرگذار است.

بهره‌مندی از نام و نام‌خانوادگی از حقوق طبیعی فرزند است که در برخورد اول از هر انسانی مورد سؤال قرار می‌گیرد. این حق، در ماده ۱۲ قانون ثبت احوال ایران، به‌صراحت مطرح شده است و بر طبق آن، تولد هر طفل در قلمرو حاکمیت ایران می‌باید به اداره ثبت احوال اطلاع داده شود. البته هر چند مدارک هویتی مستندی قانونی برای اثبات ارتباط فرزندان به والدین است، اما متأسفانه در برخی نقاط کشور، هنوز بعضی از اتباع ایرانی و غیرایرانی به‌دلیل فرهنگ خاص خود و برخی موانع، اهتمام لازم برای اخذ شناسنامه و مدارک هویتی نمی‌کنند.

ب- نگهداری و حضانت طفل

نگهداری و محافظت از فرزند از منظر قانونی دارای اهمیت فراوان است. ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی: «نگهداری از اطفال هم حق و هم تکلیف ابویین است.» حضانت حق است، بدان معنی که حقی است برای والدین و کسی نمی‌تواند این حق را مگر در صورت فقد شرایط، از آنان سلب کند. حضانت تکلیف است، یعنی وظیفه‌ای بر ذمه والدین است که نمی‌توانند از آن شانه خالی کرده و امتناع کنند. قانون‌گذار در قبال اعطای سمت پدر و مادر، برای والدین تکالیفی را مقرر کرده و آنان نمی‌توانند از این تکالیف سرباز زده و امتناع کنند.

نگهداری و حضانت طفل و مسائل مربوط به آن، حالات مختلف والدین از این جهت که هر دو در کنار هم از کودک مراقبت کنند و یا آنکه بنابر شرایط مختلف مانند طلاق و یا فوت یکی از والدین، سرپرستی کودک به چه کسی خواهد رسید، مسئله از دست دادن شرایط سلامت اخلاقی و یا جسمانی هریک از ابویین و مسئله نگهداری طفل در این شرایط، مسائل مربوط به تغذیه کودک از شیر مادر و مسائل قانونی آن، همگی در قانون مدنی مطرح شده است. (قانون مدنی، مواد ۱۱۶۸ تا ۱۱۷۹)

هرچند در مواد قانونی ذکر شده، موضوع حضانت و حقوق مرتبط با آن و مواردی که بنابه فقد صلاحیت والدین این حقوق مخدوش می‌شود بیان شده است، اما شیوع برخی شرایط خاص در پاره‌ای طبقات اجتماعی نظیر چالش‌های مصرف انواع مواد مخدر و روان‌گردان که موجب قطع رابطه با واقعیت یا اعمال خشونت به کودکان می‌شود، فروض متنوعی برای این موضوع پدید می‌آورد که بحث مستقلی در خصوص آن را پدید می‌آورد.

ج- حقوق مادی و معنوی فرزند در قوانین

هرچند وظایف مادی و معنوی والدین در قبال فرزند متعدد است، اما در اینجا به برخی از آن‌ها به‌عنوان نمونه اشاره می‌شود:

حق نفقه، به‌عنوان تکلیفی برای والدین و از حقوق مادی فرزندان است. نفقه اولاد برعهده پدر است. بعد از فوت پدر برعهده جد پدری، در صورت نداشتن جدپدری، برعهده مادر و اگر مادر هم نداشته باشد، برعهده جد مادری است (قانون مدنی، ماده ۱۱۹۹).

اهمیت پرداخت نفقه فرزند و ضمانت اجرای تخطی از آن، اهمیت بسیاری دارد. امتناع از پرداخت نفقه فرزند در صورت استطاعت مالی، توسط کسی که حضانت وی برعهده‌اش می‌باشد، مجازات حبس را به‌دنبال دارد (قانون مجازات اسلامی، ماده ۶۴۲).

علاوه بر حقوق مادی که متضمن سلامت جسم طفل هستند، حقوق معنوی سلامت روح او را تضمین می‌کنند. تعلیم و تربیت و آموزش، از حقوق معنوی فرزند است. والدین باید در حدود

توانایی خود به تربیت اطفال خویش برحسب مقتضای اقدام کنند و نباید آن‌ها را به حال خود بگذارند (قانون مدنی، ماده ۱۱۷۸) همچنین «دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سر حد خودکفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد» (قانون اساسی، اصل ۳۰). بدین ترتیب پدر و مادر، حق ممانعت از تحصیل کودکان خود را نداشته و در صورت عدم انجام وظایف‌شان، برابر قانون با آن‌ها برخورد خواهد شد (قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، ماده ۴).

د- حق تنبیه فرزند در قوانین

اطاعت و پذیرفتن دستورات والدین از تکالیف شرعی و قانونی بوده، «طفل باید مطیع ابویین خود بوده و در هر سنی که باشد، باید به آن‌ها احترام کند» (قانون مدنی، ماده ۱۱۷۷).

تربیت و پرورش فرزند که نمونه بارزش پیشگیری از انحراف و کج‌روی او است، اصلی‌ترین وظیفه والدین است. این مهم تا جایی است که در قوانین به منظور الزام والدین به تأدیب فرزند، توسط دادگاه از آنان تعهد گرفته می‌شود (قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، ماده ۸۸).

والدین حق تنبیه طفل خود را دارند (قانون مدنی، ماده ۱۱۷۹)، البته این نکته را باید مدنظر قرار داد که در ادامه این ماده بیان شده که ابویین براساس این حق، تنبیه مقرر شده در قانون، نمی‌توانند طفل‌شان را خارج از حدود تأدیب، تنبیه کنند و نباید آسیبی به طفل وارد شود. تنبیهی که توسط والدین و به منظور ادب کردن فرزند انجام شود، جرم محسوب نمی‌شود (قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، ماده ۱۵۸).

ضرب و جرح دیگران توسط افراد در شرع و قانون، هر دو جرم انگاری شده و دارای ضمانت اجرا و مجازات سنگین است. در مورد خانواده، در مسئله تربیت و تنبیه بدنی فرزندان توسط والدین، استثنا وجود دارد. تنبیه کردن، براساس بیان روشن قانون نه تنها منع نشده است، بلکه برای جلوگیری از انحراف و کج‌روی فرزندان و به منظور تأدیب و حفاظت آن‌ها، می‌تواند به‌عنوان روشی تربیتی انتخاب و صورت پذیرد. لیکن ذکر این نکته خالی از لطف نیست که همواره متوسل شدن به راه‌های خشن به خصوص به منظور تربیت و ارشاد فرزند، شاید به‌عنوان آخرین راهکار مطرح و مورد استفاده قرار گیرد.

در برخی قوانین، قانون‌گذار تلاش کرده برای تنبیه والدین، محدوده مضیق‌ی تبیین کند، از جمله در قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (سال ۱۳۹۹) و قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱) که به بحث حقوقی در خصوص آن مستلزم مقاله مستقلی است.

۳. نظرات فقها و حقوقدانان درخصوص تکالیف والدین در پیشگیری از انحرافات اطفال و نوجوانان

رفتار و خلق و خوی والدین بر شکل‌گیری نظام شخصیتی فرزند دارای اهمیت فراوانی است، دانشمندان و اندیشه‌ورزان با تخصص‌های مختلف پس از بررسی و پژوهش‌های فراوان در این زمینه، نظریه‌های بسیاری ارائه کرده‌اند. در این قسمت از تحقیق، به بررسی و تبیین نظرات مختلف فقهای اسلامی و حقوقدانان درخصوص این مهم می‌پردازیم.

الف- حضانت طفل از دیدگاه فقها و حقوقدانان

فقهای شیعی، حضانت را ولایت بر تربیت طفل دانسته‌اند (حلی، ۲/۱۳۷۸: ۱۳۹)، بنابراین تربیت طفل اقل وظایف در حضانت است. برداشت دیگری که نقطه مقابل این برداشت می‌باشد، آن است که حد اعلاي حضانت را تربیت طفل بدانیم، چراکه حضانت و نگهداری نیکو، خود مقدمه‌ای برای تربیت شایسته است.

امام خمینی (ره) در تحریرالوسیله این نکته را بیان کرده‌اند که تا آن زمان که فرزند بالغ رشید نشده است، سرپرستی و حضانت‌اش با پدر یا مادر است. پس از آن و رسیدن فرزند به بلوغ و رشد، خود او مالک نفس خویش است و در این مسئله، دختر و پسر تفاوتی باهم ندارند. در این هنگام هیچ احدی حتی پدر و مادر هم، حق حضانت آنان را ندارند (موسوی خمینی، ۲/۱۳۸۵: ۲۸۰).

برخی جرایم علیه کودکان، از شنیع‌ترین انواع جرایم است، د نتیجه حفاظت از آنان به دو دلیل دارای اولویت است: اول آنکه کودکان توانایی محدود برای گریز از بزه‌دیدگی دارند و از آنجا که برای نیازهای گوناگون خود اعم از غذا، مسکن، تحصیل و ... متکی به والدین هستند، به طریق اولی در ترك موقعیت‌های خطرناك، به دلیل ابهام و سختی تشخیص آن، این نیاز بیش‌تر است. دومین مسئله آن است که شواهد تجربی فراوان نشان داده‌اند که بزه‌دیدگی در کودکی، سبب رفتارهای ناهنجار، افسردگی، سوء مصرف مواد، خشونت و بیماری‌های گوناگونی در بزرگسالی است. پیامدهای منفی انحراف و کج‌روی در کودکی، موجب از دست دادن سلامت، امنیت و خدمات اجتماعی در بزرگسالی است (محسنی، ۱۳۹۰: ۱۴۰).

ب- آموزش، تعلیم و تربیت فرزند در نظر فقها و حقوقدانان

آموزش قرآن به کودک و ادعای اجماع و نص بر این مسئله، واجب کفایی، دانسته شده است (سبزواری، ۱۳۸۸/۲۵: ۲۸۰). در صراط‌النجاه چنین آمده است: «بر پدر شایسته است احکام شرعی و وظایف دینی را به فرزندان بیاموزد»، شیخ جواد تبریزی در ذیل این کلام نوشته: «بلکه

بعید نیست این امر از واجبات باشد، اگر عدم تربیت منجر به ترک واجبات و فعل محرمات شود، البته این نوع تربیت ممکن است مابشرتاً یا مع‌الواسطه صورت پذیرد» (خویی، ۱۳۹۱/۳: ۲۶۴). مسئله آموزش گام به گام فرزند در برخی اعمال تربیتی و انجام دادن آنان بدان سبب که ملکه ذهن و جزو عادات آنان شود، تمرین کودک به نماز خواندن، از حدود سن شش سالگی، استحباب دارد (حلی، ۱۴۱۹/۱: ۳۱۳)

امام خمینی (ره) مسئولیت والدین و وظائف اولیا را به صورت کاملاً صریح و جامع بیان کرده‌اند: «بر ولی بچه جایز است که او را به شخص امینی تحویل دهد که به او صنعت یاد دهد یا نزد کسی بگمارد تا خواندن و خط و حساب و علوم عربی و غیر این‌ها از علوم مفید برای دین و دنیا، به او تعلیم دهد و بر او لازم است که وی را از آنچه موجب فساد اخلاقش می‌شود حفظ کند، چه رسد از چیزی که برای عقاید او ضرر داشته باشد» (موسوی خمینی، ۱۳۸۵/۲: ۱۳). ابعاد مختلف کلام ایشان به قسمت‌های مختلف زندگی فرزند اشاره دارد، یادگیری صنعت در کودکی، داشتن شغل مناسب در بزرگسالی را سبب می‌شود و حفظ فرزند از آنچه سبب فساد اخلاقش است، راه ورود وی به ورطه انحراف را مسدود می‌سازد و والدین بدین ترتیب حافظ دین و دنیای فرزند می‌شوند.

در دوره خردسالی، آموزش والدین بر مهارت‌های محافظتی متمرکز است که در جریان تعامل میان والدین و کودک، تحقق می‌یابد. در مرحله بعدی، هم‌زمان با ورود فرزندان به مدرسه و محیط‌های آموزشی، والدین باید از توانایی ارتقای مهارت‌های فرزند خود در برنامه‌های آموزشی و برقراری ارتباط اجتماعی و تعامل با دوستان و همسالان برخوردار باشند. با شروع نوجوانی، مهارت‌های نظارتی والدین باید به مواردی مانند راهکارهای نظارت فعالیت‌های آنان خارج از منزل، محدود کردن ارتباط با گروه‌های کج‌رو و آموزش مهارت‌های جامعه‌پذیری تسری یابد. در صورت هرگونه اختلال در فرایند رشد طبیعی کودکان و یا وجود هریک از عوامل خطر ساز، مداخلات زودرس، از اهمیت و حساسیت بیش‌تری برخوردار می‌شوند (محسنی، ۱۳۹۳: ۱۶۵). اعتقاد کارشناسان تربیتی بر این است که: «کودک در اوایل وجود، هنوز شکل نگرفته است و قابلیت هریک از سعادت و یا شقاوت را دارد. می‌تواند یک انسان کامل شود و یا به صورت یک حیوان پست و فرومایه در آید. سعادت و شقاوت آینده هر فرد به کیفیت پرورش او بستگی دارد» (امینی، ۱۳۶۸: ۱۱)، تربیت و پرورش فرزند وظیفه والدین بوده و از اعمال و رفتار خودشان گرفته تا اتخاذ روش تربیتی مناسب، همگی در شکل‌گیری شخصیت فرزند مؤثر هستند.

ج- اجتناب از تنبیه ناروا از نظر فقها و حقوقدانان

اندیشمندان اسلامی در مسئلهٔ تعلیم و پرورش بسیار حساس بوده و برای آن اهمیت بسیاری قائل اند. رفتار نیک و شایسته شاگرد را تشویق کرده، ولی در عین حال تأکید می‌کنند این تقدیر از حد خود تجاوز نکند، چراکه زمینهٔ عجب، غرور و خودپسندی در طفل شکل نگیرد. از طرف دیگر، چنانچه شاگرد و فرزند، عمل ناصواب و نادرستی مرتکب شد، والدین و مربی ابتدا به سراغ روش‌های سخت و خشن نرفته، بلکه رفتار همراه با ملایمت را پیش گیرند، چراکه نتیجهٔ بهتری دارد و در نهایت چنانچه هیچ‌یک از این اقدامات مؤثر نبود، تنبیه آشکارا و لسانی و توبیخ راه‌حل نهائی است (شهیدثانی، ۱۳۶۹: ۷۰).

هرچند امروزه جرم‌شناسان درخصوص این موضوع مباحث زیادی مطرح کرده‌اند، اما در متون فقهی و اسلامی بدون استفاده از اصطلاحات نوین جرم‌شناسی مفاد و محتوای آن را به انحاء گوناگون بیان کرده‌اند که با روش تحویل‌گرایانه می‌توان آن را تطبیق کرد. از جمله ابن‌خلدون، استفاده از تنبیه در برخورد با کودکان و نوجوانان را زیان‌بخش بیان کرده است: «سخت‌گیری به شاگردان و کودکان، زیان‌بخش است؛ چون این عمل موجب از میان رفتن شادابی و نشاط آنان می‌شود و نیز آن‌ها را به دروغ و کارهای پلید و تظاهر برخلاف میل باطنی و نفاق سوق می‌دهد. پس شایسته است که معلم در تأدیب کودکان، مستبد و سخت‌گیر نباشد» (ابن‌خلدون، ۱۳۴۹: ۳۹۹).

کودکان و نوجوانان یکی از آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه هستند. کودک‌آزاری به دو شکل جسمی و روحی، تأثیر فراوان بر شخصیت و عملکرد فرزند در دوران بزرگسالی دارد، جرم کودک‌آزاری در بزرگسالی می‌تواند ریشه در اذیت و آزار در کودکی داشته باشد. قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، با مداخله در این مسئله، به حمایت از کودکان و نوجوانان پرداخته تا اولاً راه اذیت و آزار را ببندد و ثانیاً از کج‌روی کودک پیشگیری کند. قلمرو این قانون شامل افراد زیر هجده سال است. در این قانون، شکنجهٔ روحی، برای اولین بار جرم‌انگاری شده و مسئلهٔ مهم دیگری که در این قانون مورد توجه واقع شده، آن است که کودک‌آزاری به‌عنوان جرم عمومی، تلقی شده و نتیجه‌اش آن است که حق دادخواهی دربارهٔ آن، منحصرأ توسط ولی کودک نخواهد بود. چراکه در بسیاری مواقع، خود ولی طفل و یا بستگان وی، متهم به ارتکاب کودک‌آزاری هستند. بر این اساس تمامی افراد دیگر، مانند: مادران، پرستاران و مددکاران هم بر علیه کودک‌آزار می‌توانند اعلام جرم کنند (قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۱).

د- تغذیه و تأثیر آن بر خلق و خوی فرزندان

تغذیه، علاوه بر تأمین سلامت جسمانی، نقش بسیار مهمی در پیشگیری و مدیریت بسیاری از اختلالات رفتاری، یادگیری و روانی ایفا می‌کند که بر شرایط رشد مدار زندگی کودکان و نوجوانان، رفتار آنان در مدرسه، فرایند مراحل مختلف تحصیل، و رفتار و روحیه بزرگسالان، در ابعاد گوناگون زندگی‌شان، از خانه تا محل کار و جامعه اثرگذار است. مداخلات تغذیه‌ای در مورد افراد مستعد خشونت و بزه‌کاری، به‌ویژه کودکان، از جمله مؤثرترین راهکارهای است که در راستای پیشگیری از بزه‌کاری و کاهش نرخ آن مطرح است (محسنی، ۱۳۹۳: ۱۸۱).

تغذیه و نوع خوراکی که توسط والدین تأمین می‌شود، تأثیر به‌سزایی در بروز انواع حالات در سنین مختلف فرزندان (کودکی، نوجوانی و جوانی) داشته باشد. البته امروزه به دلیل تغییر شرایط زندگی، ممکن است اعضای خانواده نتوانند به‌نحو سنتی گرد سفره گرم و صمیمی غذا تناول کنند و از مزایای هم‌نشینی با یکدیگر و آثار تربیتی آن بهره‌مند شوند.

به‌طورکلی موضوع هرچند به‌نحو سنتی، پدر نان‌آور خانواده بوده است، اما امروزه به دلیل شرایط اقتصادی، در بسیاری از خانواده‌ها مادر و سایر اعضای خانواده نیز عملاً برای گذران امور اقتصادی کار می‌کنند و درآمدشان در سبد مخارج خانواده قرار می‌گیرد. در هر حال، درآمد حلال خانواده در موضوع تربیت فرزندان خانواده تأثیرگذار است. علاوه بر منشأ مالی غذا، نوع آن و مواد اولیه و سایر ظرائف مرتبط با تهیه آن می‌تواند در موضوع تربیت تأثیرگذار باشد. موضوع تأثیرات تغذیه بر کج‌روی از مباحث مهمی است که امروزه مورد تحقیق و پژوهش زیادی قرار گرفته است (محسنی، ۱۳۹۳: ۱۸۲).

۳. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

یادگیری و به‌روز کردن سطح اطلاعات والدین در جنبه‌های مختلف، یکی از بزرگ‌ترین وظایف آنان است. برای تربیت فرزند و نظارت بر اعمال وی، والدین نیازمند پیشی گرفتن بر گروه‌های دیگر تأثیرگذار بر منش و رفتار فرزند هستند. به‌ویژه آنکه سرعت رشد فناوری و دانش، موجب ایجاد شکاف جدی بین نسل فرزندان و والدین شده و به‌همین دلیل میزان تأثیرگذاری والدین بر فرزندان، به‌خصوص نوجوانان و جوانان تقلیل یافته است. از توصیه قرآن در حفظ خود و خانواده از لغزش و انحراف می‌توان استنتاج کرد که لازمه انجام این امر مجهز شدن به لوازم آن حکم است. در آیات قرآن از این مهم، تعبیر به حفظ خویشتن و سپس حفظ خانواده، شده است.

راهکار مهمی که آموزه‌های اسلامی برای والدین ارائه کرده، امر به معروف و نهی از منکر است، امر به نیکی و مانع شدن از انحراف و کج‌روی، راهکار شاخص تأثیرگذار بر فرزند در مسیر ثواب می‌باشد. البته لازم است امر و ناهی خود متخلق و عامل به موضوع حکم باشد. تأمین نیازهای مادی و معنوی فرزند، از دیگر وظایفی است که در فقه و قوانین تحت عنوان نفقه، تربیت، یادگیری آموزه‌های اسلامی و ادب و برخورد محترمانه با فرزندان، به نام حقوق مادی و معنوی، مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

توجه به انتخاب راه و روش تربیت و آموزش فرزند در دوره‌های مختلف سنی وی، از روش‌هایی است که توجه به آن بسیاری از مشکلات دوره بعدی سنی فرزند را حل خواهد کرد. برای مثال، پیشگیری از رسیدن به بلوغ زودرس فرزند از یک‌سو و تأمین مقدمات و آموزش وی برای ازدواج از طرف دیگر، اثر مطلوبی بر عدم انحراف فرزند خواهد داشت. لازمه تحقق این امر، امور متعددی است؛ از جمله نوع تغذیه و سبک زندگی، تأثیر زیادی در این امر دارد.

قاطع بودن والدین در تعلیم و تربیت فرزندان و استفاده از روش‌های همراه با مهر و محبت ارزش‌آلایی دارد، لیکن در مواردی که بنا به تشخیص شرایط و دست‌یابی به نتیجه مطلوب، نیاز به استفاده از تنبیه در تربیت فرزند باشد، آموزه‌های اسلامی و قوانین تحت شرایط و با رعایت حدود، مجوز آن را داده‌اند. یافته‌های تجربی مکاتب گوناگون دلالت بر آن دارد که مهر و محبت در کانون خانواده موجب تعلق خاطر نوجوانان و جوانان به خانواده می‌شود که این امر یکی از راهکارهای مؤثر برای پیشگیری از لغزش و انحراف و جرم و گناه است. برخی قوانین و مقررات کودک‌آزاری را جرم‌انگاری کرده و هر دو قسم جسمی و روحی آن را مورد توجه قرار داده‌اند.

تحقیق بر روی پرونده شخصیت متهمان و مجرمان می‌تواند زمینه‌ای برای شکل‌گیری و تصویب قوانین، آنجا که والدین به سبب عدم انجام مسئولیت سبب انحراف فرزند شده‌اند، باشد. چراکه والدین در کج‌روی فرزند و جرم شکل‌گرفته، با وی شریک هستند. برگرفته از مطالب پیش گفته، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- تصویب قوانین جدید و تقویت و زدودن ابهام از قوانین موجود در زمینه تکالیف والدین، حق تنبیه، کودک‌آزاری و فضای مجازی و ایجاد پلیس کودک با همراهی روان‌شناسان و جرم‌شناسان می‌تواند از بسیاری جرائم و انحرافات پیشگیری کند.

۲- تصویب دروس متناسب با دوره سنی دانش‌آموز در مدارس و آموزش فرزندان در زمینه آشنایی با حقوق کودک، اشکال مختلف کودک‌آزاری، الگوگیری مناسب و ... نیز زمینه انحراف و کج‌روی را محدود می‌سازد.

۳- آموزش‌های اجتماعی به‌عنوان گامی مؤثر در پیشگیری اجتماعی از طریق برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای والدین، تولید برنامه‌ها و فیلم‌های پُرمحتوا با مضامین مرتبط با معضلات خانواده در ارتباط با فرزندان با دیدگاه روان‌شناسانه و ارائه راهکار مناسب برای پیشگیری از انحراف و کج‌روی فرزندان.

منابع

فارسی

- ارجمنددانش، جعفر (۱۳۷۸)، *ترمینولوژی حقوق جزای اسلامی*، بناب: انتشارات اعظم بناب.
- امامی، سیدحسن (۱۳۸۶)، *حقوق مدنی*، تهران: اسلامیة.
- امینی، ابراهیم (۱۳۶۸)، *آئین تربیت*، چاپ دوازدهم. تهران: انتشارات اسلامی.
- جابری عربلو، محسن (۱۳۶۲)، *فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۹۴)، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، تهران: گنج دانش.
- حاجتی اشرفی، غلامرضا (۱۳۸۴)، *مجموعه کامل قوانین و مقررات مُحسّای جزائی با آخرین اصلاحات و الحاقات*، تهران.
- حسینی دشتی، سیدمصطفی (۱۳۸۵)، *معارف و معاریف*، آرایه.
- حوصله‌پو، محمود؛ محمود میرخلیلی و علی محمدی (۱۳۹۳)، *بررسی مفهوم جرم و مجرم و مبانی نظری پیشگیری از وقوع جرم از منظر قرآن و روایات*، کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی.
- خسروشاهی، قدرت‌اله؛ پیمان نَمّامیان و علیرضا شکرپیگی (مهر و آبان ۱۳۹۰)، «پیشگیری از جرم در پرتو آموزه‌های دینی»، سال ششم، شماره ۵۷ و ۵۸، *نشریه مهندسی فرهنگی*.
- سید رضی، ابوالحسن محمد بن الرضی (۱۳۷۹)، *نهج البلاغه*، ترجمه: محمد دشتی، قم: مشهور.
- سیف، سوسن و دیگران (۱۳۹۳)، *روان شناسی رشد*، تهران: سمت.
- شایان مهر، علیرضا (۱۳۸۰)، *دایرة المعارف تطبیقی علوم اجتماعی*، کیهان.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۸)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه: محمدباقر موسوی همدانی، تهران: امیرکبیر.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۳)، *تفسیر نور*. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۸۸)، *مبانی جرم‌شناسی*، چاپ نهم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- محسنی، فرید (۱۳۹۴)، *جرم‌شناسی*. چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
- محسنی، فرید (۱۳۹۷)، *نظریه‌های جرم‌شناسی*، چاپ اول، تهران، انتشارات قوه قضاییه
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۶)، *جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی*، چاپ اول، تهران، انتشارات طهوری
- محسنی، فرید (۱۳۹۳)، «تأثیر تغذیه بر کج روی و رفتار مجرمانه با نگاهی به آموزه‌های دین اسلام»، *پژوهشنامه حقوق اسلامی*، سال پانزدهم، شماره اول (پیاپی ۳۹).
- محسنی، فرید (۱۳۹۳)، «دستاوردهای نظری و عملی جرم‌شناسی رشد مدار»، *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضائی*، شماره ۶۶.
- محسنی، فرید (۱۳۹۰)، «سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی و حقیقی»، *آموزه‌های حقوق کیفری*، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، دوره جدید، شماره ۱.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۵)، *تعلیم و تربیت در اسلام*، چاپ ۲۴، تهران: انتشارات صدرا.
- معظمی، شهلا (۱۳۸۶)، «پیشگیری جرم‌شناختی»، *فصلنامه پژوهشی تحلیلی و آموزشی مجلد*، سال اول، شماره اول.
- معین، محمد (۱۳۸۱)، *فرهنگ فارسی معین*، آدنا، کتاب راه نو.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۵۳)، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم‌بیگی (۱۳۹۰)، دانشنامه جرم‌شناسی، چاپ دوم، تهران: گنج دانش.

عربی

- ابن‌خلدون، عبدالرحمن محمد بن محمد تونسسی (۱۳۴۹)، مقدمة العبر و دیوان المبتدأ و الخبر، مصر.
- حلّی، حسن بن یوسف (۱۳۷۸)، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، قم: اسماعیلیان.
- حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۹)، قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- خوئی، ابوالقاسم (۱۳۹۱)، صراط النجاة فی أجوبة الاستفتاءات، قم: دار الصدیقه الشهیده.
- سبزواری، سید عبدالاعلی (۱۳۸۸)، مهذب الاحکام فی بیان الحلال و الحرام، قم: دارالتفسیر.
- شهیدثانی، زین‌الدین بن علی (۱۴۰۹)، منیة المرید فی آداب المفید و المستفید، مکتب الاعلام الاسلامی.
- شیخ صدوق (۱۴۱۳)، من لا یحضره الفقیه، قم: انتشارات جامعه مدرسین.
- شیخ حر عاملی (۱۴۰۹)، وسائل الشیعة، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.
- طباطبائی حائری (۱۴۱۸)، ریاض المسائل فی تحقیق الاحکام بالدلائل، قم: آل‌البیت.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵)، تفسیر مجمع البیان، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۴۰۷)، الخلاف، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۴۰۰)، النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی، بیروت: دارالکتب العربی.
- قندوزی، سلیمان بن ابراهیم (۱۳۰۸)، ینابیع المودة لذو القربی، دار الاسوة للطباعة و النشر المطبعه.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳)، بحار الانوار، مؤسسه الوفاء.
- موسوی خمینی، روح‌اله (۱۳۸۵)، تحریر الوسیله، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- نجفی، محمد حسن (۱۳۶۲)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، دار احیاء التراث العربیه.
- هندی، علاء‌الدین علی‌المتقی بن حسام‌الدین (۱۴۱۹)، کنز العمال فی سنن الأفعال و الأفعال، بیروت: دار الکتب العلمیه.

انگلیسی

- Akers, Ronald I. (2013), Sellers, Christine S., Criminological Theories: Introduction, Evaluation, Application, Oxford University Press, in: <http://global.oup.com/>.
- Bek, Ulrich (2006), Living in the World Risk Society, Economy and Society Vol. 35, No. 3, in: <http://www.skidmore.edu/>.
- Farington, David P. (2006), Childhood Risk Factors and Risk Focused Prevention, Institute if Criminology, University ig Cambridge, 2006, in: <http://www.jayclasses.com/>.
- Farington, David P., Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention, The Oxford Handbook of Criminology, 4th ed., Oxford University Press.
- See, Eric (2013), Student Study Guide for Criminological Throries: Introduction, Evaluation, and Application, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, California, 4th ed., in: <http://roxbury.net/>.
- Steffensmeier, Darrel, Emilie, Allan (2002), Gender and Crime, Encyclopedia of Crime and Justice, in: <http://www.encycl opeedia.com/>.